

Телефанко Б. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових наук
Львівського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ШТРАФУ НА РЕЦИДИВНУ ЗЛОЧИННІСТЬ

THE INFLUENCE OF PENALTY IN A PENALTY FOR RETENTAL CRIME

Покарання у вигляді штрафу розглядається законодавцем як один із головних засобів протидії злочинності та її ядру, рецидивній злочинності. Про його підвищену значимість уже свідчить той факт, що наявність штрафу в санкціях статей Кримінального кодексу України (далі – КК України) стала одним із критеріїв класифікації злочинів за ступенем тяжкості. У кримінально-правовій літературі проблеми штрафу розглядаються як одна з можливостей надати засудженому шанс виправитись, не позбавляючи його свободи.

Ключові слова: покарання, злочинність, рецидивна злочинність, вирок суду, виконання покарання, засуджений.

Наказание в виде штрафа рассматривается законодателем как одно из главных средств противодействия преступности и ее ядру, рецидивной преступности. О его повышенной значимости уже свидетельствует тот факт, что наличие штрафа в санкциях статей Уголовного кодекса Украины (далее – УК Украины) стало одним из критериев классификации преступлений по степени тяжести.

Ключевые слова: наказание, преступность, рецидивная преступность, приговор суда, исполнение наказания, осужденный.

The punishment in the form of a fine is considered by the legislator as one of the main means of combating crime and its core, recidivism. The fact that the fine in the sanctions of the articles of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the Criminal Code of Ukraine) has become one of the criteria for classifying crimes by gravity is evidenced by its increased significance. In the criminal legal literature, the problems of a fine are considered as one of the possibilities to give the sentenced a chance to improve without depriving him of his freedom.

Key words: punishment, crime, recidivism, verdict, execution of sentence, convicted person.

Постановка проблеми. Покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк не можна розглядати як єдине покарання, яке здатне відчутно вплинути на стан злочинності, особливо рецидивної, як єдиний спосіб заставити злочинця змінити свою поведінку і не вчиняти нових злочинів. Доцільність застосування покарання у вигляді штрафу очевидна. Штраф володіє багатьма перевагами перед іншими видами покарань, він може надати необхідний вплив на засудженого з метою попередження вчинення нового злочину і як каральний засіб, забирає у нього значні грошові кошти. Актуальність цього питання полягає також у тому, що є проблеми щодо виконання штрафу, що може впливати на реалізацію принципу невідворотності покарання, тому можуть не бути реалізовані визначені законодавством цілі покарання.

Аналіз останніх досліджень. Питанням законодавчого визначення і практичного застосування покарання у вигляді штрафу були присвячені праці таких учених: О.В. Євдокімової, М.І. Мельника, В.О. Попраса, Ю.А. Пономаренка, В.І. Тютюгіна, М.І. Хавронюка та інших. Незважаючи на чисельні наукові дослідження, окремі аспекти впливу штрафу на злочинність, питання виконання покарання у вигляді штрафу, ще не достатньо досліджені.

Формування цілей статті. Дослідження спрямоване на пошук шляхів зниження рецидивної злочинності з допомогою впливу покарання у виді штрафу, гуманізації кримінально-правової відповідальності злочинців та проблем виконання цього покарання.

Виклад основного матеріалу. Штрафом можна вважати майнове покарання, призначене вироком суду у виді певної грошової суми, яку засуджений

має сплатити у визначений законом строк. Суд, призначаючи суму штрафу, має враховувати особу засудженого і розмір спричиненої шкоди потерпілому. Із метою реалізації принципу справедливості розмір штрафу має призначатися судом у сумі рівній або більшій, ніж шкода, нанесена умисним злочиним. Штраф відноситься до так званих «змішаних» видів покарання, оскільки може бути призначений як основне, так і додаткове покарання. Системний аналіз кримінально-правових положень свідчить про те, що штраф (як основне покарання) може бути застосований у випадках його безпосереднього закріплення у санкції статті Особливої частини КК України за вчиненій злочин або, як виняток, у разі призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Штраф (як додаткове покарання) застосовується лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК України [1, с. 161].

Актуальність дослідження проблем, пов'язаних із застосуванням штрафу, зумовлена й тим, що сьогодні відбувається гуманізація кримінального законодавства. Чимало санкцій передбачає можливість застосування штрафу як основного покарання. Яскравим прикладом гуманізації чинного КК України є те, що штраф (як основне покарання) передбачено у 292 санкціях статей Особливої частини. Водночас штраф (як додаткове покарання) передбачено в 11(одинадцятьох) санкціях статей Особливої частини КК України [2, с. 64].

Менш суворий вид покарання не може забезпечити виправного впливу на рецидивіста, а також тим самим не може створити безпеку для життя багатьох людей. У ст. 414 Кримінального процесуального

кодексу України (далі – КПК України) вказано, що призначене судом покарання визнається невідповідним тяжкості злочину та особі засудженого, якщо за своїм розміром воно є явно несправедливим як унаслідок м'якості, так і суворості покарання [3].

Гуманізація кримінально-правового регулювання потребує диференційованого підходу. Гуманізація не може розглядатися як огульне зниження санкцій кримінально-правових норм, огульна декриміналізація суспільно небезпечних діянь і послаблення кримінально-правової відповідальності злочинців. Гуманізація в демократичній державі має бути виваженим науково обґрунтованим процесом [4, с. 683].

Штрафу властиві і позитивні, і негативні ознаки. Зарубіжні вчені позитивними ознаками штрафу вважають ефективний вплив на злочинця без застосування до нього надзвичайних і суворих заходів, зокрема позбавлення волі; скорочення питомої ваги позбавлення волі в структурі покарання злочинців і зниження рівня переповнення місць позбавлення волі; відсутність потреби у спеціальній виконавчій системі; збільшення доходів до державного бюджету, а негативними – неможливість його застосування рівною мірою до всіх категорій населення у зв'язку з його майновим розшаруванням [5, с. 4]. Є думка про те, що недоліком штрафу є те, що він стосується тільки економічної сфери життєдіяльності засудженого, тобто впливає лише на тих осіб, які цінують своє майно, матеріальну незалежність, репутацію. Для осіб, які не вбачають ніякої цінності в матеріальному добробуті, штраф як вид покарання навряд чи стане засобом позитивного впливу на подальшу поведінку.

У відповідності до принципу гуманізму сума призначеного штрафу може бути зменшена судом у зв'язку з погіршенням матеріального стану або фізичного стану засудженого, а також досягненням ним пенсійного віку, що, на думку автора, має знайти відображення у доповненнях до ст. 53 Кримінального кодексу України. Під час учинення рецидиву злочинів судам слід призначати або максимальний розмір штрафу в межах санкції статті або більш суворий вид покарання, передбачений альтернативною санкцією.

Під час призначення штрафу засудженому в суді необхідно пояснити не тільки строки сплати штрафу, але й правові наслідки злісного ухилення від сплати штрафу і що це покарання буде замінене більш суворим видом покарання у відповідності до санкції статті, у якій засуджений притягається до кримінальної відповідальності.

Призначення штрафу неповнолітнім має бути тільки за наявності у нього власного заробітку або іншого доходу, оскільки у разі сплати штрафу родичами або іншими особами втрачається індивідуальний характер покарання і його виховна роль. Судам необхідно ширше застосовувати штраф замість звільнення від відбування покарання з випробуванням чи інших покарань, не пов'язаних із позбавленням волі з метою реалізації принципу справедливості і для надання можливості усвідомлення засудженим каральних властивостей покарання за вчинений злочин.

В умовах сьогодення, коли постійне зростання злочинності вимагає застосування ефективних мір, коли рівень учинюваних тяжких і особливо тяжких злочинів, збройних нападів в Україні високий, не можна стверджувати, що штраф може відтіснити покарання у вигляді позбавлення волі на другий план. Шляхом впливу лише на майнові інтереси злочинця неможливо гідно протистояти крайнім формам прояву злочинності. Також неможливо закликати до толерантності щодо рецидивістів, бо це погано закінчується для інтересів держави, суспільства і особливо для потерпілого. До речі, в Конституції України є статті, присвячені засудженому, його правам, а щодо потерпілого в Конституції, на превеликий жаль, нічого не сказано. Проблема рецидивної злочинності – це проблема особливої категорії злочинців. Учinenня злочину більше двох разів підтверджує стійку кримінальну орієнтацію особи рецидивіста, її відкрите протистояння нормам кримінального права і правопорядку в цілому, наполегливе прагнення продовжувати злочинну діяльність. Як уважають експерти, саме рецидивні злочини, в якій би сфері відносин вони не вчинялися, свідчать про те, що для більшості з них є сприятливі причини й умови, що провокують на злочинний шлях особу, яка вже мала судимість і яку ні страх перед новим покаранням, ні проведені стосовно неї заходи індивідуальної кримінально-виконавчої дії не можуть утримати від наступного діяння [6, с. 424]. Злочин, учинений рецидивістом, створює більшу суспільну небезпеку, ніж злочин, учинений раніше несудимою особою. Рецидивісти спочатку набувають того або іншого злочинного досвіду, а вже потім, спираючись на нього, діють, як правило, більш рішуче і кваліфіковано.

Але все ж таки не можна погодитися з такою думкою, що реальної альтернативи позбавленню волі не існує. Позбавлення волі не можна розглядати як єдине покарання, здатне надати відчутний вплив на стан злочинності, єдиний спосіб заставити злочинця змінити свою поведінку і не вчиняти рецидиву злочинів. Якщо говорити про осіб, які вчиняють тяжкі і особливо тяжкі злочини, то антисуспільна спрямованість поведінки має стійкий характер і менш суворі міри покарання, не здатні викликати у свідомості значні зміни з тим, щоб у майбутньому індивід узгоджував свої вчинки з вимогами закону. Але що стосується осіб, які вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості, то вони часто не мають у своїй свідомості яких-небудь установок на вчинення суспільно небезпечних діянь. Багато з них шкодують про вчинене ними зразу після вчинення злочину. Призначене судом покарання дозволить їм переконатися, що необхідність відповідати за свої вчинки є невід'ємною частиною життя кожного члена нашого суспільства. Перетерпівши певні позбавлення або обмеження, такий індивід усвідомить, що після вчинення злочину можна набагато більше втратити, ніж отримати.

Але і шляхом впливу лише на майнові інтереси злочинця неможливо гідно протистояти крайнім формам прояву злочинності. Думається, що логі-

ка тут проста, якщо за наявності можливості засуджений не бажає розрахуватись із державою своїм майном, то нехай розраховується з державою своєю особою свободою. Кримінальне право – це право каральне і суттєве збільшення покарання у вигляді штрафу виглядає в якійсь мірі як нонсенс, бо це буде комерціалізація кримінального права. За насильницькі злочини і злочини проти держави не має бути покарання у вигляді штрафу.

Юридичний порядок виконання покарання у вигляді штрафу визначено Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України). У ст. 26 КВК України [7] вказано, що засуджений зобов'язаний сплатити штраф у місячний термін після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це кримінально-виконавчу інспекцію, яка припинила своє існування і на базі кримінально-виконавчих інспекцій в Україні створено службу пробації. Уповноважені органи служби пробації заявляють, що їм не властиво виконувати майнові покарання, бо виникає питання про те, як бути у випадках, коли засуджений умисно не сплатив навіть частини штрафу, за наявності в нього коштів для сплати і примусово стягнути його також не можна через відсутність у законодавстві цього способу виконання покарання у виді штрафу. На думку автора статті, найкраще було б, якби виконання покарання у виді штрафу було покладено на Державну виконавчу службу, яка стягнула б цей штраф примусово.

Особою, яка злісно ухиляється від сплати штрафу, визнається засуджений, який не сплатив штраф у встановлений строк і приховує свої доходи і майно. Але варто визнати, що реальне позбавлення волі залишається і залишиться у найближчій перспективі головним стримувальним фактором злісного ухилення від сплати штрафу як основного, так і додаткового покарання. Водночас не можна обходити і ситуації, коли штраф не сплачується засудженим в об'єктивних причинах у зв'язку з відсутністю засобів. Заміна штрафу в такому разі була б тут несправедливою, тобто фактично «покаранням за бідність». У такому разі слід указати, що Стандартні правила щодо покарань, не пов'язаних із позбавленням волі 1990 року «Токійські правила», також

підкреслюють, що неуспіх у реалізації конкретної міри, не пов'язаної з позбавленням волі, зовсім не мусить автоматично вести до застосування позбавлення волі [8].

Якщо засуджений ухиляється від сплати штрафу, то він притягується до кримінальної відповідальності згідно зі ст. 389 КК України, а це породжує рецидивну злочинність. Особа, яка засуджена до покарання у вигляді штрафу і добровільно його не сплатила, звільняється від сплати штрафу, якщо держава протягом двох років цей штраф не стягнула і це не вважається ухиленням від відбування покарання. Згідно з ч. 1 ст. 80 КК України, особа звільняється від відбування покарання тоді, коли з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано протягом двох років у разі засудження до покарання меш суворого, ніж обмеження волі [9]. Виходить, що ухилення від сплати штрафу відповідає складу злочину за ч. 1 ст. 389 КК України, тобто суд визнає особу винною у вчиненні нового злочину. Але це суперечить статті 62 Конституції України де сказано, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [10]. Отже, виходить так, що несплата засудженим штрафу, навіть якщо проведена його розстрочка, не свідчить про ухилення засудженого від сплати штрафу, бо немає вироку суду, яким би особа була визнана винною в ухиленні від сплати штрафу.

Висновок. Таким чином, вплив покарання у вигляді штрафу на злочинність, зокрема рецидивну, потребує ще додаткових досліджень і доцільність його застосування має багато переваг, основною з яких є залишення засудженого у суспільстві і можливість виправлення без застосування більш суворих мір покарання. Збереження засудженим соціальних зв'язків на волі завжди буде актуальним, тому що дає шанси на зменшення рецидиву злочинів в Україні. Штраф володіє багатьма перевагами перед іншими видами покарань, але також виникає багато проблем у його виконанні, де зміни та доповнення у кримінальному і кримінально-виконавчому законодавстві є необхідними і перспективними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євдокімова О.В. Особливості призначення штрафу під час пом'якшення покарання. Юридичний науковий електронний журнал. Київ: № 4, 2014, 161–165 с.
2. Пономаренко Ю.А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України. Науковий нарис. Харків: Право, 2012. 80 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ. 2015. 328 с.
4. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 736 с.
5. Попрас В.О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2009. 224 с.
6. Канцір В.С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Край, 2011. 558 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України. Київ. 2017. 84 с.
8. Сборник стандартов и норм ООН в области уголовного правосудия. Нью-Йорк. 1997.
9. Кримінальний кодекс України. Київ. 2017. 212 с.
10. Конституція України: Офіційний текст. Київ: Алерта, 2017. 80 с.